

LIBRIS

We know
books

FRANZ ROSENZWEIG

Experimentarea „noii gândiri“

Claudia Milani

LITERA

București

CUPRINS

Introducere	9
Contextul, viața și opera	11
De la naștere la (re)convertire	12
<i>Sărbătorile iudaice de toamnă</i>	19
Simbioza iudeo-germană	21
<i>Hermann Cohen</i>	22
 Mănușa aruncată ilustrei bresle a filosofilor	 35
Elementele pre-lumii perene	42
De la filosofia lui <i>este</i> la filosofia lui <i>și</i>	54
 „Noua gândire“	 61
Creație, revelație, mântuire	63
<i>Structura rugăciunii iudaice</i>	70
Timpul și celălalt	72
<i>Emmanuel Levinas</i>	80
Limbajul: matematică, artă, limbaj real, liturghie	83

Prin moarte... la viață	101
Comparația iudeo-creștină	101
<i>Istoria dialogului iudeo-creștin</i>	102
Freies Jüdisches Lehrhaus	112
Traducerile din opera lui Yehuda Halevi	
și <i>Verdeutschung</i> -ul	119
<i>Yehuda Halevi</i>	121
<i>Semnificația expresiei Tora</i>	127
 <i>Bibliografie</i>	 131
<i>Cronologie</i>	135
<i>Indice de nume</i>	141

Contextul, viața și opera

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Germania, recent unificată de regele Prusiei Wilhelm I de Hohenzollern – care devenise, în 1871, *Deutscher Kaiser*, adică împărat german –, era condusă de cancelarul Otto von Bismarck, cel care a transformat-o într-o mare putere economică și militară. Chiar înainte de unificare, în unele regiuni germane, li s-au acordat evreilor aceleași libertăți și drepturi ca și celorlalți cetățeni; deși acest proces de normalizare a avut de înfruntat unele obstacole și întârzieri, adevărul este că una dintre consecințele revoluțiilor de la 1848 a fost de a pune în discuție problema emancipării politice a evreilor, altfel spus, dezbateră privind situația și atitudinile față de evrei în societatea europeană.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, populația germană din Kassel, din apropierea Frankfurtului, găzduia o numeroasă și selectă comunitate evreiască: cu cei 1 756 înregistrați în 1880, Kassel avea cea mai mare comunitate iudeo-germană din țară, prin raportare la numărul total al cetățenilor. Așa cum erau toate comunitățile evreiești din Germania, și cea din Kassel era variată și multiformă: între 1822 și 1898 s-au construit două

sinagogi, nu doar pentru că erau prea mulți credincioși pentru un singur lăcaș de cult, ci și pentru că diferite sensibilități religioase conviețuiau în comunitate. Evreii ortodocși s-au confruntat cu cei liberali nu doar pe probleme teologice precum natura lui Dumnezeu sau valoarea sacră a Bibliei, ci și pe probleme liturgice și care țin de organizare, precum și asupra modului în care erau îndeplinite funcțiile în sinagogă, posibilitatea folosirii orgii sinagogii în timpul sărbătorilor sau respectarea învățăturilor. În acest context, la Kassel, precum și în restul teritoriului german, emanciparea și asimilarea evreilor avansau pe căi diferite: ieșirea din ghetou și dobândirea drepturilor civile au adus cu ele dorința de a se adapta mai bine mediului social, cultural și contextului economic, chiar cu prețul pierderii caracterului lor religios. Mulți evrei din Kassel au simțit că sunt, în primul rând, cetățeni germani și au fost puternic implicați politic, social și cultural. Comunitatea evreiască era atât de înrădăcinată în țesătura orașului, încât, în 1936, mai puțin de patru sute de evrei au emigrat din cauza legilor rasiale și, deși în perioada 1941-1942 comunitatea a încetat să mai existe din cauza deportărilor în masă, cu o jumătate de secol mai devreme era greu de prevăzut că așa ceva s-ar putea întâmpla în anii întunecați ai catastrofei.

De la naștere la (re)convertire

În acest context, în ziua de Crăciun a anului 1886, s-a născut la Kassel micul Franz, singurul copil al lui Georg Rosenzweig și al Adelei Alsberg. Familia sa aparținea burgheziei civile: înstărită, de orientare liberală, cultă și bine integrată în mediul social. Tatăl era negustor de profesie, moștenise și extinsese o farmacie deținută de familie de cel puțin două generații și, pe lângă muncă, era dedicat vieții publice: făcea parte din consiliul municipal

Franz Rosenzweig

și din consiliul de administrație al multor instituții publice. Mama lui Franz, cu care viitorul filosof a avut mereu o relație foarte apropiată, a fost o femeie educată, interesată de muzică, literatură și artă, și a reprezentat pentru acesta, fără îndoială, prima și cea mai importantă referință și stimul cultural. Tânărul Rosenzweig a studiat muzica, a devenit pasionat de teatru și a citit eseuri și romane de la o vârstă fragedă, iar mare parte din meritul pentru toate acestea trebuie atribuit mamei sale.

Familia Rosenzweig era iudaică de mai multe generații, dar practica lor religioasă era destul de limitată, ceea ce l-a determinat pe Franz să definească iudaismul copilăriei sale ca „o coajă goală”, adică o apartenență lipsită de convingere autentică și de o practică fundamentală. Singurul membru al familiei care părea să nu fi pierdut complet legătura cu tradiția evreiască era bătrânul unchi Adam, fratele mamei lui Georg, care locuia în casă cu ei. Tocmai el a fost cel care i-a spus lui Franz, când se pregătea să plece de acasă, în prima zi de școală: „Băiete! Astăzi te vei înconjura de oameni pentru prima dată: dar să nu uiți niciodată, în toată viața ta, că ești evreu”. Poate că întreaga viață a lui Franz Rosenzweig poate fi recitită având în vedere această frază: ieșirea în lume, înconjurându-se de oameni, fără a uita niciodată esența sa evreiască.

Încă de mic, Franz a fost un elev foarte talentat, care citea mult și care era pasionat de muzică, lua note foarte bune la școală și excela în special la limba germană și limbile clasice. Cunoștințele sale despre Goethe i-au impresionat pe profesori, iar citatele goetheene aveau să umple lucrările pe care Rosenzweig le va scrie ca adult, la fel și trimiterile la teatrul clasic și la muzica clasică și contemporană. La unsprezece ani, când părinții l-au întrebat ce cadou își dorește drept răsplată pentru notele excelente pe care le obținuse, băiatul a cerut să ia lecții de limbă ebraică pentru a încerca astfel – atât cât era posibil într-o

familie așa de asimilată – să primească și o educație religioasă. În 1905 a absolvit Friedrichsgymnasium din Kassel și a trebuit să decidă cu privire la studiile la universitate.

Determinat de o dorință vie și nesățioasă de a învăța și interesat de multe domenii ale cunoașterii, Rosenzweig a decis în cele din urmă să studieze medicina și, în semestrul de toamnă al anului 1905, s-a înscris la Universitatea din Göttingen. După cum se obișnuia în acele vremuri, mai ales în Germania, tânărul Franz a mers din universitate în universitate, din oraș în oraș, și a urmat cursuri de medicină și la universitățile din München și Freiburg im Breisgau.

Citind opera sa filosofică ulterioară, alegerea unei discipline științifice precum medicina poate fi surprinzătoare; totuși, trebuie să ținem cont de relația intimă, mai ales la Freiburg, dintre științele naturii și științele spiritului, care ar putea explica interesul tânărului Franz, pasionat de istorie, filosofie, istoria artei și literatură, pentru acea carieră. Este evident că, în timp, interesele filosofice ale autorului s-au impus, deși într-un mod autodidact, și că, în 1907, atunci când Rosenzweig a susținut examenul de medicină intermediară (*Physikum*), poate că era deja mai mult pentru a-i face pe plac tatălui său decât pentru un interes real.

După ce a obținut diploma universitară, s-a mutat la Berlin pentru a-și continua studiile, unde s-a putut dedica istoriei și filosofiei. În toamna anului 1908 s-a întors la Freiburg pentru a studia cu Friedrich Meinecke, unul dintre maeștrii istoricismului german, care l-a determinat să aprofundeze filosofia politică a lui Hegel. Studiul textelor hegeliene de la sursa primă, a manuscriselor de la Königlische Bibliothek din Berlin, a avut o influență majoră asupra lui Rosenzweig, care, în vara anului 1912, discuta cu Meinecke teza sa de doctorat, intitulată *Hegel und der Staat (Hegel și statul)*.

Din acel moment, filosoful din Kassel a început să se distanțeze, cel puțin în aparență, de pozițiile hegeliene, ajungând să spună despre sine, într-o scrisoare adresată lui Rudolf Hallo, din 4 februarie 1923:

Am considerat filosofia lui Hegel dăunătoare din momentul în care am început să scriu cartea despre Hegel.

Și, într-o altă scrisoare, de data aceasta către Nahum Glatzer, din 24 octombrie 1928, de asemenea, scria:

Aș vrea să spun o dată pentru totdeauna, pentru ca până și *Privatdozenten* să înțeleagă faptul că nu sunt hegelian și că întotdeauna am crezut că sistemul hegelian era fals în totalitate și în părțile sale.

În ciuda acestor afirmații, trebuie să menționăm că opera filosofică rosenzweigiană cunoaște o puternică influență hegeliană, atât în structura sa, cât și în conținut, iar critica filosofului de la Jena pare să aibă drept cauză mai mult încercarea de a găsi un referent polemic decât o adevărată dorință de a face dreptate gândirii sale, așa cum vom vedea mai bine în continuare.

Pentru tânărul Franz, pe lângă studiile și lecturile numeroase, anii petrecuți la universitate au fost marcați și de prietenia cu anumite persoane care aveau să fie foarte importante în timpul vieții sale. Printre acestea trebuie amintiți cel puțin verii Hans (1883-1958) și Rudolf Ehrenberg (1884-1969), Eugen Rosenstock-Huessy (1888-1973) și Viktor von Weizsäcker (1886-1957). Acest cerc de prieteni era alcătuit în principal din tineri studenți - din familii evreiești asimilate - care hotărâseră să fie botezați. Eugen Rosenstock, de exemplu, care avea să devină un remarcabil filosof și istoric social, a fost botezat

în Biserica Luterană la 18 ani; Hans Ehrenberg – care avea să devină un important teolog și unul dintre membrii fondatori ai Bisericii Mărturisitoare germane (*Bekennende Kirche*) ce se va opune național-socialismului lui Hitler – a fost botezat la Berlin, în 1911.

Contactul cu acești prieteni și conversațiile animate despre alegerile lor în viață, alături de studiul filosofic și mai ales de lectura și reflecția asupra textelor hegeliene, l-au încurajat pe tânărul Franz să abordeze problema religioasă nu numai din punct de vedere teoretic, ci, mai presus de toate, din perspectiva unei alegeri existențiale. Plecând de la studiul textelor tânărului Hegel, Rosenzweig pare să accepte structura care stă la baza lucrării hegeliene *Spiritul creștinismului și destinul său* (1798), în care manifestările spiritului religios sunt condensate în trei momente: religiozitatea greacă, evreiască și creștină.

Pe parcursul operei sale filosofice, Hegel va vorbi despre religia răsăriteană, religia greacă și religia creștină, separând complet iudaismul de procesul care se îndrepta către Spiritul absolut, dar, în opera din 1798, deși rolul iudaismului era încă relevant, avea o funcție antitetică. Conform unei scheme care avea să devină axa principală a întregului sistem hegelian – și care va influența filosofia lui Rosenzweig mult mai mult decât ar admite filosoful din Kassel –, religiozitatea greacă, înțeleasă ca armonie între uman și divin, între aici și dincolo, între individual și universal, constituia afirmarea unei teze religioase. Religiozitatea evreiască, dimpotrivă, reprezenta antiteza religiozității grecești, deoarece viza scindarea uman-divin (Dumnezeu este „celălalt” în relație cu omul); sinteza dintre cele două religiozități a fost reprezentată de creștinism, care a împăcat scindarea dintre particular și universal – specifică iudaismului – cu necesitatea revenirii la o formă înnoită de integritate,

care nu putea fi cea greco-păgână, ci se realiza prin întruparea divinului în uman.

Asumându-și acest sistem religios, Rosenzweig trebuie să fi simțit în mod clar credința evreiască ca o formă de religiozitate pe jumătate, care nu permitea desfășurarea deplină a Spiritului absolut, rezervat exclusiv creștinismului. Odată cu studiul textelor hegeliene, Rosenzweig a purtat lungi discuții și cu prietenii săi evrei care fuseseră botezați, pe care îi considera mult mai conștienți de credința lor decât fusese el vreodată, fiind evrei ca și el. A fost o dată care a marcat viața lui Rosenzweig din acest punct de vedere: seara de 7 iulie 1913, când a avut loc ceea ce biografii au numit drept „Leipziger Nachtgespräch“, colocviul nocturn de la Leipzig, o discuție aprinsă a autorului nostru cu Eugen Rosenstock, în prezența prietenului său Rudolf Ehrenberg. După acea discuție, care trebuie să fi avut savoarea unei seri faustiene, Rosenzweig a luat decizia să fie botezat.

Deși a înțeles „că poate deveni creștin doar ca evreu, fără a trece prin faza intermediară a păgânismului“, a decis că va trăi ca evreu până în ultimul moment înainte de a fi botezat, ceea ce însemna să participe la sărbătorile evreiești și să respecte rânduiala catehumenatului. În toamna anului 1913, s-a întors la Kassel, atât pentru a-și informa părinții cu privire la decizia sa de a se converti la creștinism, cât și pentru a participa la sărbătorile evreiești ale perioadei respective.

Dar lucrurile nu au mers așa cum prevăzuse, deoarece mama sa, în ciuda moderației în practica religioasă de care a dat dovadă de-a lungul vieții, i-a spus fără prea multe menajamente că nu este loc pentru un apostat în acea familie și l-a dat afară din casă. Franz s-a întors astfel la Berlin și a petrecut acolo Iom Kipur – comemorarea evreiască a Zilei Ispășirii – într-o mică sinagogă ortodoxă. Nu putem ști cu certitudine ce s-a întâmplat acolo – deși, având în vedere aversiunea lui Rosenzweig față de

Sărbătorile iudaice de toamnă

Perioada de toamnă este, fără îndoială, cea mai bogată în sărbători religioase evreiești: luna Tișrei, între septembrie și octombrie, se deschide cu Roș Hașana, noul an; de pe data de 10 din luna Tișrei, se sărbătorește Iom Kipur (Ziua Ispășirii), iar pe 15, începe sărbătoarea Sucot (Sărbătoarea Corturilor), care durează opt zile și se încheie cu celebrarea Simhat Tora (Bucuria Torei). Sărbătorile de toamnă sunt eminamente austere și sunt precedate de o lună de căință care duce la Roș Hașana: această sărbătoare marchează crearea lumii și, prin urmare, este prezentată în epoca post-biblică, drept Anul Nou,

dar și ca ziua în care toate ființele sunt chemate la judecată. Tradiția ne arată că toți oamenii, nu numai evreii, sunt judecați de Dumnezeu în ziua de Roș Hașana, dar judecata acțiunilor lor este suspendată până la Kipur, altfel spus, li se acordă încă zece zile pentru a se căi.

Iom Kipur este cu siguranță cea mai urmărită sărbătoare evreiască, chiar și de către cei care stau departe de practica religioasă de zi cu zi, într-atât încât în Europa de Est există expresia „evreu de Kipur”, pentru a indica pe oricine respectă sacramentele religioase doar în această zi din an. Iom Kipur este, fără îndoială, cea mai solicitantă sărbătoare

Sărbătoarea Sucot la Ierusalim

care trebuie respectată: ziua în care Dumnezeu pecetluiește definitiv judecata omenirii, evreii postesc (se abțin de la mâncare și băutură) timp de douăzeci și cinci de ore legate și petrec întreaga zi în rugăciune și căință. În Europa de Est, există obiceiul de a îmbrăca haine albe, culoarea purității, un costum pe care bărbații îl primesc de obicei cadou de la femei în ziua nunții și care le va servi drept haine de înmormântare. În toate comunitățile evreiești din lume, în ziua de Kipur sinagogile sunt pline de credincioși și, tot în această zi, poate mai mult decât în oricare alta, se face simțită apartenența la comunitate.

Sărbătoarea Sucot, la cinci zile după Iom Kipur, este cea mai veselă dintre toate sărbătorile de toamnă: cele opt zile ale sale amintesc de cei patruzeci de ani pe care poporul Israel i-a petrecut în deșert după ce a părăsit Egiptul. Prin urmare, de Sucot este esențial să trăiești (sau măcar să mănânci) într-un cort făcut din crengi, în loc de o casă de piatră, pentru a-ți aminti de precaritatea vieții nomade. În ciuda dificultăților de a respecta această regulă, mai ales în țările cu climă mai aspră, Sucot este o sărbătoare veselă și se încheie cu o sărbătoare și mai veselă, Simhat Tora, adică ziua în care se termină și reîncepe imediat ciclul de citire a Torei în sinagogi (Pentateuh).

abordarea mistică a divinului, putem exclude orice ipoteză de criză mistică –, dar adevărul este că, pe parcursul acelor douăzeci și cinci de ore de post de Iom Kipur din 1913, filosoful s-a răzgândit și a rămas evreu. Câteva zile mai târziu, încercând să-i explice lui Rudolf Ehrenberg ce i s-a întâmplat, i-a scris că botezul nu i se mai părea necesar și, nemaifiind necesar, a încetat să-l mai ia în considerare. Ceea ce este cel mai frapant la *teshuva* sa – întoarcerea la iudaism – este motivul pentru care a recurs la acest lucru: bazat pe un verset biblic, dar, în mod curios, nu pe un verset din Biblia ebraică, ci din Evanghelie, și, de asemenea, este vorba despre un fragment care aparent nu se pretează la nicio interpretare pro-evreiască. Versetul în cauză